

УДК 377.35:377.1

Наталя Смоляна

ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФТЕХОСВІТИ УКРАЇНИ (60-80-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентна економіка, ефективна держава” за напрямом “Підвищення стандартів життя” [6] виокремлено ряд пріоритетних для України завдань, серед яких – підвищення якості та конкурентоспроможності освіти, узгодження освітніх і професійних стандартів із роботодавцями, переорієнтація навчальних планів на збільшення частини практичного компонента, масштабне запровадження програм стажування на виробництві. Водночас розв’язання питань поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів ПТНЗ уможлиблюється у процесі систематичної участі учнів у технічній творчості, оскільки в її процесі формуються новаторські, раціоналізаторські та винахідницькі здібності, поглиблюються професійні знання, вдосконалюються набуті навички раціоналізації та винахідництва.

Питання організації технічної творчості учнів знайшли відображення у публікаціях Г. Андрощук, О. Буренко, Л. Доценко, А. Ляішевої, В. Нілової, М. Скаткіна, В. Худякова, В. Шапкіна, А. Щепотіна та ін. Незважаючи на значний пласт досліджень із різних аспектів організації технічної творчості учнів у навчально-виробничому процесі закладів профтехосвіти, ця проблема на прикладі ПТНЗ досліджуваного нами періоду системно не вивчалася, що й зумовило вибір теми цього наукового пошуку.

Ми поставили мету проаналізувати форми організації технічної творчості у навчально-виховному процесі професійно-технічних навчальних закладів досліджуваного періоду. Завдання статті – виокремити й охарактеризувати організаційні форми технічної творчості у професійній підготовці учнів закладів профтехосвіти.

Насамперед зазначимо, що для поєднання професійного навчання з виробничою працею важливого значення набуває вміння застосовувати теоретичні знання у виробничій праці. З огляду на зазначене вище нам імпонує думка М. Скаткіна, що важливим засобом, який спонукає учнів застосовувати на практиці теоретичні знання, є включення в працю елементів творчості, досліджень, а отже, необхідно ширше залучати учнів до раціоналізації трудового процесу, конструювання виробів, постановки сільськогосподарських дослідів тощо. Самостійне виконання таких трудових завдань творчо-

го характеру учнями спонукає звертатися до теорії, знань, якими вони оволоділи на уроках, а також спонукає здобувати нові знання, необхідні для успішного виконання задуманої роботи [7, с. 47]. Водночас зауважимо, що смислом професійної технічної творчості є створення принципово нової технічної ідеї у системі спеціально організованих трудових дій із виявлення невідомих раніше властивостей об'єктів оточуючого світу [11, с. 19].

Аналіз історико-педагогічних джерел уможливило висновок про те, що впродовж досліджуваного періоду в закладах профтехосвіти організаційним формам технічної творчості приділялася значна увага. Насамперед, йдеться про проведення масової роботи первинних організацій Всесоюзної організації винахідництва і раціоналізаторства (ВОВР), а також гуртків технічної творчості (кількість яких збільшувалася за роками), що працювали за напрямками роботи, висвітленими нами в таблиці 1 [12, арк. 42, 43].

Зазначимо, що у ППНЗ створювалися методичні комісії з винахідництва, раціоналізаторства і технічної творчості, технічні бюро тощо, які займалися плануванням методичної роботи. Акцентуємо увагу на тому, що робота з технічної творчості організовувалася у кабінетах спеціальних дисциплін під керівництвом досвідчених майстрів виробничого навчання і викладачів, а значну допомогу в поліпшенні роботи первинних організацій винахідництва і раціоналізаторства, гуртків технічної творчості училищ надавали обласні управління, базові підприємства, обласні Ради ВОВР, педагогічне товариство "Знання".

Як видно з таблиці 1, технічною творчістю займалася переважна більшість контингенту ППНЗ, а з другої половини 70-х рр. минулого століття такі заняття планувалися "за другим розкладом". Для нас як дослідників проблеми поєднання професійного навчання з виробничою працею важливе значення має те, що ініційовані учнями раціоналізаторські пропозиції успішно впроваджувалися у виробничий процес, мали економічні показники прибутковості, що позитивно впливало на мотивацію трудової діяльності, поглиблення професійних знань майбутніх робітників тощо. Водночас навчальні роботи, що виконувалися учнями, сприяли зміцненню матеріально-технічної бази училищ.

Метою роботи гуртків технічної творчості була підготовка учнів до активного сприймання новинок техніки, передових методів праці, оволодіння цими методами. Робота учнів у таких гуртках спрямовувалася на розробку і виготовлення технологічної й інструктивної документації; вироблення еталонів навчально-виробничих робіт, наочності, модернізацію обладнання навчальних майстерень, вдосконалення технологічних процесів, приладів, інструментів для підвищення виробничої праці, об'єктів передової технологічної оснастки, вивчення передових методів праці, способів підвищення продуктивності праці тощо [2, арк. 24; 12, арк. 14, 42].

Таблиця 1

Діяльність первинних організацій винахідництва і раціоналізаторства, гуртків технічної творчості у ПТНЗ України (1974-1981 рр.) [12, арк. 2 ; 13, арк. 1; 14, арк. 1; 15, арк. 1]

Показники	Період (по роках)			
	1974	1979	1980	1981
Кількість первинних організацій ВОВР	812	1050	1058	930
Кількість членів	133222	240500	240585	302445
Учнів	-	220300	279845	261460
Кількість раціоналізаторських пропозицій, запропонованих учнями за рік	3429	2510	3322	2083
	-	352	430	422
Умовний економічний ефект від впроваджених пропозицій	340,5 тис. крб.	375,5 тис. крб.	383,86 тис. крб.	478,5 тис. крб.
Кількість гуртків технічної творчості	4514	6354	7728	8736
У них учнів	72800	108540	114338	226539
Виготовлено в гуртках технічної творчості:				
а) наочність	73756 од.	62800 од.	63389	57936
Умовний економічний ефект;	639,7 тис. крб.	524, 2 тис. крб.	5731 од.	103,225 тис. крб.
б) прогресивних інструментів, пристроїв, оригінальних конструкторських розробок	3608 од.	8700 од.		5674
Умовний економічний ефект.	102,6 тис. крб.	215,6 тис. крб.	230,45 тис. крб.	168 тис. крб.
Інших виробів	-	7630 од.	3429 од.	71,45 од.
Умовний економічний ефект від впроваджених пропозицій	-	166,6 тис. крб.	255,02 тис. крб.	171,3 тис. крб.
Проведено:				
а) <i>обласних</i> конкурсів професійної майстерності:				
- за кількістю професій,	85	120	150	158
- за кількістю конкурсів;	-	135	175	180
б) <i>республіканських</i> конкурсів професійної майстерності:				
- за кількістю професій;	2	3	6	18
- за кількістю конкурсів.	-	3	4	10
Кількість оглядів і виставок технічної творчості учнів:				
а) <i>обласних</i> оглядів і виставок:				
- за кількістю професій;	-	85	49	79
- за кількістю відвідувачів;	-	310	528,97	621
б) <i>республіканських</i> оглядів і виставок:				
- за кількістю професій;	-	3 тис. чол.	2 тис. чол.	3 тис. чол.
- за кількістю відвідувачів.	-	22, 3 тис. осіб	150 тис. осіб	120 тис. осіб

Позитивним у роботі гуртків було й те, що учні брали участь у підготовці та проведенні технічних конференцій, олімпіад, лекцій, диспутів, бесід із передовиками і новаторами виробництва на навчально-виробничі теми, поглиблювали професійні знання у процесі перегляду навчальних кінофільмів, організовували виставки технічної творчості. Водночас технічні ради гуртків займалися випуском журналу “Знання”, в якому висвітлювалися новинки науки і техніки, питання сучасної технології, корисні поради виробничого характеру тощо.

Аналіз перспективних і поточних планів роботи гуртків показав, що за своїм змістом вони узгоджувалися з навчальними задачами і перспективно-тематичними планами виробничого навчання та передбачали своєчасне розроблення і виготовлення технічної, інструкційної документації, навчально-наочних посібників, технологічної оснастки для впровадження в навчальний процес дібраних передових методів праці, що сприяло поєднанню професійного навчання з виробничою працею [16, с. 11-12]. Так, із метою мотивації та поглиблення професійних знань щорічно в кожному ПТНЗ проводилися *виставки технічної творчості*, на яких учні не лише мали змогу продемонструвати свої професійні вміння, навички раціоналізаторства і винахідництва, а й отримували цінні науково-технічні відомості та рекомендації практичного характеру від передовиків, новаторів виробництва, Героїв соціалістичної праці. Цінним є й те, що кращі експонати таких виставок демонструвалися на обласних виставках, Виставці досягнень народного господарства у м. Москва та ін. [2, арк. 35]. Наприклад, 1980 р. у м. Москва з успіхом експонувалася діюча модель радіоприймача “Меридіан-210”, а колектив авторів – учнів Київського міського ПТУ № 11 був нагороджений дипломом I ступеня Виставки досягнень народного господарства СРСР. Раніше цей же колектив здобув почесну грамоту Державного Комітету СРСР з профтехосвіти за участь у проведеній у Фінляндії (м. Гельсінкі) виставці “Радянський Союз – сьогодні” [5, с. 3].

У контексті досліджуваної нами проблеми важливим є те, що проведення виставок технічної творчості позитивно впливало на мотивацію навчальної та професійної трудової діяльності, оскільки учні практично усвідомлювали значущість результатів своєї праці, порівнювали свої результати робіт з іншими, поглиблювали професійні знання.

Архівні справи досліджуваного періоду зберігають інформацію про поширення у колективах технічної творчості професійно-технічних навчальних закладів таких форм роботи, як *зустрічі з новаторами, раціоналізаторами, передовиками виробництва, Героями соціалістичної праці*, що проводилися з метою вивчення передового виробничого досвіду, ознайом-

лення з новітніми технікою і технологією, раціоналізаторськими винаходами, питаннями конкретної економіки тощо [8, арк. 24]. Так, для поєднання професійного навчання з виробничою працею особливе значення має те, що ці зустрічі проводилися із застосуванням таких методів: бесіда у навчальному кабінеті чи актовому залі з детальним показом розробленого чи виготовленого раціоналізатором інструменту, приладу, креслень, інструкцій, інструкційних карт, зразків раціоналізаторських пропозицій, винаходів тощо; розповідь про досвід своєї роботи з демонструванням прийомів виконання операцій безпосередньо на робочому місці; відвідування виставок робіт з супровідною бесідою; лекції, доповіді з демонструванням кінофільмів, зразків техніки, прийомів роботи тощо.

Принагідно зазначимо, що до читання таких лекцій залучалися не лише інженерно-педагогічні працівники ПТНЗ, а й новатори – спеціалісти виробництва, лектори товариства “Знання”, члени науково-технічних товариств, кваліфіковані робітники базових підприємств.

Слід акцентувати увагу на важливості систематичного закріплення і поглиблення професійних знань учнів, здобутих на уроках теоретичного і виробничого навчання. З огляду на зазначене вище, важливим для розвитку технічної творчості в учнів ПТНЗ упродовж 60-80-х років ХХ ст. стало проведення **тематичних вечорів** (“Вечір каменяра”, “Вечір штукатура”, “Вечір тесляра” тощо), а також **тематичних вікторин, олімпіад**, що мали професійну, профорієнтаційну і виховну спрямованість, розширювали загальнотехнічний і культурний світогляд, сприяли формуванню відповідальності, дисципліни, сумлінному ставленню до праці, сприяли пробудженню почуттів гордості за обрану професію тощо [2, арк. 23; 16, с. 7-8].

Додатковою формою навчання учнів, що набула поширення у досліджуваній період, стало проведення щороку різних видів **навчальних конференцій** учнів: технічних, наукових, науково-практичних, у підготовці яких брали участь викладачі спеціальних дисциплін, майстри виробничого навчання, інженерно-технічні робітники базових підприємств, бібліотекарі; а також **диспутів на навчально-виробничі теми** [2, арк. 23]. Позитивною рисою проведення таких форм роботи з організації технічної творчості стало зміцнення співпраці між колективами інженерно-педагогічних працівників ПТНЗ й інженерно-технічних робітників базових підприємств із таких напрямів роботи: добір необхідної літератури, наочності, технічних засобів навчання, складання конспектів доповідей тощо. Зазначимо, що значну допомогу в організації таких конференцій надавали бригади впровадження наукової організації праці.

У контексті досліджуваної нами проблеми цінним є те, що тематика таких конференцій охоплювала коло питань із підвищення продуктивності вироб-

ничої праці, підвищення якості навчально-виробничих робіт, організацію раціоналізаторської та винахідницької діяльності учнів ПТНЗ тощо. Так, у 1961 р. на базі технічного училища № 8 Черкаської обл. під керівництвом методичної комісії було організовано і проведено технічну конференцію учнів на тему: “Шляхи покращення якості продукції, що випускається”, на якій учні виступали зі змістовними, самостійно підготовленими доповідями, а наприкінці окреслили заходи з покращення продукції, що випускається на базовому підприємстві – Черкаському заводі штучного волокна, прийняли звернення до учнів боротися за вироблення продукції відмінної якості [9, арк. 80].

Безперечним позитивним здобутком у діяльності ПТНЗ досліджуваного періоду стала організація **фотостендів і фотовітрин**, на яких крізь призму фотомистецтва учні висвітлювали виробничий досвід передовиків і новаторів виробництва, моменти з трудового життя кваліфікованих робітників, нове промислове устаткування, обладнання тощо. При гуртках технічної творчості та при навчальних кабінетах систематично випускалися **технічні бюлетені та стінні газети**, що містили інформацію про нові передові прийоми і методи праці, технологію виробництва, наукові відкриття, ефективні винаходи науковців, здобутки передовиків і новаторів виробництва. Зокрема ця інформація готувалася учнями у процесі *самостійного опрацювання* навчально-технічної і довідкової літератури, науково-популярних періодичних видань, буклетів технічних виставок, музеїв тощо.

Зазначимо, що у досліджуваній період унаочненням поєднання професійного навчання з виробничою працею стало проведення всесоюзних, республіканських, обласних, внутрішньоучилищних **конкурсів професійної майстерності**. Їх організація відповідала чинним нормативно-правовим документам, а мета проведення полягала у виявленні рівня професійних знань у виконанні виробничої роботи, удосконаленні професійних знань, умінь і навичок, поглибленні теоретичних і практичних знань, сприянні професійній орієнтації учнів на робітничі професії. Водночас проведення таких заходів зумовлювало зміцнення мотивації учнів щодо оволодіння професією, широкий обмін досвідом роботи, виявлення недоліків у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників.

Слід додати, що допомогу в організації таких конкурсів надавали базові підприємства [2, арк. 23]. Наприклад, у 1980 р. у м. Макіївка Донецької обл. (на базі ПТУ № 4 і виробничого об’єднання з видобування вугілля “Макіїв-вугілля”) відбувся Всесоюзний **конкурс професійної майстерності** учнів гірничих училищ системи ПТО з професії “Машиніст електровозу підземний”. У конкурсі брали участь учні третіх курсів середніх гірничих ПТУ Донецької, Ворошиловградської, Дніпропетровської, Кемеровської, Саха-

лінської області, Киргизької РСР – переможці та призери республіканських, обласних і училищних конкурсів. Конкурс проводився у два етапи: I етап передбачав виконання теоретичного завдання (дати відповіді на питання з предметів “Спеціальна технологія”, “Гірнична електротехніка”, “Техніка безпеки”), а на II етапі пропонувалося виконати практичні роботи в навчальних майстернях і на навчальному полігоні. За підсумками конкурсу було виявлено, що учасники мають високу теоретичну та практичну підготовку, ґрунтовно висвітлювали запропоновані питання, успішно виконали практичне завдання з дотриманням правил техніки безпеки. Переможцями конкурсу стали учні ПТНЗ м. Горлівка, м. Макіївка Донецької обл. [3, с. 27].

Важливо підкреслити, що традиція проведення конкурсів професійної майстерності не втратила актуальності для сьогодення. Передусім йдеться про Всеукраїнські огляди-конкурси з робітничих професій і конкурси фахової майстерності серед учнів ПТНЗ з окремих професій, а також відповідні конкурсні програми, ініційовані окремими професійно-технічними навчальними закладами [4].

Насамкінець зазначимо, що у контексті поєднання професійного навчання з виробничою працею цінним є те, що учні, які займалися ***в гуртках технічної творчості та предметних гуртках***, брали активну участь у раціоналізації технологічних процесів у навчальних майстернях, виявилися більш ґрунтовно підготовленими до самостійної виробничої праці на підприємстві; мали високі показники продуктивності праці, високу якість виготовленої продукції тощо. Водночас, вони на “відмінно” здавали випускні кваліфікаційні іспити та впродовж подальшого трудового життя брали активну участь у роботі над удосконаленням процесів праці, ставали раціоналізаторами, новаторами та винахідниками [1, с. 126, 136].

Аналіз архівних джерел показав, що на організації додаткових занять, роботі гуртків технічної творчості негативно позначалася недостатня кількість окремих навчальних кабінетів із загальноосвітніх дисциплін, навчальних майстерень, в яких організовувалася технічна творчість, а в деяких закладах профтехосвіти – їх відсутність.

Викладене вище свідчить про те, що аналізований період можна охарактеризувати як такий, у якому значно активізувалася діяльність інженерно-педагогічних працівників, республіканських осередків Всесоюзної організації винахідників і раціоналізаторів у контексті поєднання професійного навчання з виробничою працею. Увага приділялася організації технічної творчості у різноманітних формах роботи, що мали: по-перше, професійну спрямованість, а по-друге, передбачали врахування індивідуальних інтересів і здібностей учнів у позанавчальний час.

Таким чином, організація технічної творчості учнів сприяла розвитку раціоналізаторської та винахідницької роботи, поглибленню технічних знань учнів, удосконаленню професійних вмій і навичок; переобладнанню і зміцненню навчально-матеріальної бази училищ відповідно до вимог наукової організації праці тощо. Саме гуртки і виставки, конкурси технічної творчості, диспути, конференції та інше сприяли виявленню, розвитку та підтримці талантів вихованців ПТНЗ, стимулюванню творчого самовдосконалення юнацтва, розвитку науково-технічної та дослідно-експериментальної діяльності учнів. За нашим переконанням, позитивні приклади організації технічної творчості минулого є актуальними для організації навчально-виробничого процесу закладів профтехосвіти, а отже, заслуговують на цілісне вивчення з метою поетапного впровадження позитивних ідей у педагогічну практичну ХХІ століття.

Серед подальших напрямів наукових пошуків досліджуваної проблеми виокремимо впровадження передового педагогічного досвіду в навчально-виробничий процес і його вплив на поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів ПТНЗ.

1. *Баранов В. И.* Рабочая смена. О развитии профессионально-технического образования в Украинской ССР / *В. И. Баранов* и др. — К. : Вища шк., 1976. — 168 с.
2. Матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). — Ф. 4609, оп. 1, спр. 794, 108 арк.
3. *Марков А.* Конкурс будущих горняков // Профессионально-техническое образование. — 1980. — № 2. — С. 27.
4. Моя професія: Матеріали Всеукраїнського огляду-конкурсу “Робітнича професія — 2009”. — <https://proftekhsosvita.org.ua/uk/resources/>. — Мова укр.
5. Початкова школа новаторства // Радянська освіта. — 1980. — № 22. — С. 3.
6. Програма економічних реформ на 2010-2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентна економіка, ефективна держава” / Комітет з економічних реформ при Президентові України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf>. — Мова укр.
7. *Скаткин М. Н.* О дидактических основах связи обучения с трудом учащихся / *Михаил Николаевич Скаткин*. — М. : Учпедгиз, 1960. — 70 с.
8. Статистические отчеты областных управлений ПТО об итогах учебной работы средних ПТУ (Николаевское-Черновицкое) за 1974-75 учебный год // ЦДАВО. — Ф. 4609, оп. 1, спр. 1291. Т. 2., 156 арк.
9. Статистические отчеты областных управлений ПТО об итогах учебной работы в училищах за 1962 г. // ЦДАВО. — Ф. 4609, оп. 1, спр. 568, 68 арк.
10. У ДПТНЗ “Мукачівський професійний аграрний ліцей ім. М. Данканича” Закарпатської обл. пройшов конкурс на кращого знавця сільськогосподарських машин. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <<https://proftekhsosvita.org.ua/uk/news/details/1447/>>. — Мова укр.

11. Худяков В. Л. Техническое творчество как основа профессиональной подготовки учащихся профтехучилищ / В. Л. Худяков, В. В. Шапкин. — М. : Высш. шк., 1989. — 136 с.
12. ЦДАВО. — Ф. 4609, оп. 1, спр. 1216, 63 арк.
13. ЦДАВО. — Ф. 4609, оп. 1, спр. 1683, 60 арк.
14. ЦДАВО. — Ф. 4609, оп. 1, спр. 1768, 58 арк.
15. ЦДАВО. — Ф. 4609, оп. 1, спр. 1858, 77 арк.
16. Щепотин А. Ф. Техническое творчество учащихся в профессионально-технических училищах / Андрей Федорович Щепотин. — М. : Высш. шк., 1984. — 29 с.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2011

Н. Смоляная

Организация технического творчества учащихся в учреждениях профтехобразования Украины (60-80-е годы XX в.)

Статья посвящена анализу организации технического творчества учащихся учреждений профтехобразования Украинской Советской Социалистической Республики (1960-1991 гг. XX в.). Исходя из позиций соединения профессионального обучения с производительным трудом, выделены формы организации технического творчества.

Ключевые слова: профессиональное обучение, профессионально-техническое образование, техническое творчество, производительный труд.

N. Smoliana

Organization of Technical Creative Work of Vocational Schools' Students in Ukraine (60-80th of the XXth century)

The article analyses the organization of technical creative work of vocational schools' students in Ukrainian Soviet Socialistic Republic (1960-1991 of the XXth century). The author determines forms of technical creative work organization basing on the connection between vocational training and productive labour.

Key words: professional education, vocational training, technical creative work, productive labour.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник Л. В. Сліпчишин